

a válogatott fogalmak magyarázatával, mely fogódzót jelenthet a középkori hadtörténetet tekintve kevésbé jártas olvasók számára.

Összességében hiánypótló munkát vehet a kezébe az, aki időt szán a Zrínyi Kiadó kötetére. Ahogy bevezetőjükben a szerkesztők is megjegyzik, valóban inkább a szakmai köröknek ajánlott a könyv, de ha valaki szereti a hadtörténelmet és annak egy, Magyarországon eddig kevésbé tárgyalt szegmensével szeretne megismerkedni, akkor mindenképpen megéri a kötetre szánt idő. Mind az európai kitekintés, mind a magyar hadsereg-

látással foglalkozó részek tanulmányai komoly szakmai nivót képviselnek, ezzel pedig a hazai hadtörténelemek egyik régi tartozását rója le a kötet, kifejezetten elegáns stílusban. A kötet küllemét tekintve is szép és igényes kiadvány. (Pószán László – Veszprémy László szerkesztők: *A hadtűp volt maga a fegyver. Tanulmányok a középkori hadszervezet és katonai logisztika kérdéseiről*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2013. 326 p.)

Pozsár Dániel

PhD-hallgató, ELTE BTK
Történelemtudományi Doktori Iskola

Metaforák metaforája

Több szempontból is hiánypótló mű Szabó Réka *Metaforák és szimbólumok* című könyve. Elgondolkodtató és nem pusztán tudomány-szociológiai érdekesség, hogy ismét a nyelvészet felől érkezett egy jelentős pszichológiai vonatkozású mű, amely ráadásul két olyan megismerési rendszer, a kognitív és a pszichoanalitikus szemléletmód kapcsolódási pontjait kutatja, amelyeket világok választanak el egymástól. Diagnosztikus értékű, hogy pszichológusok nemigen dolgoznak efféle kérdéseken, és a szerző magas labdát csap le a jungiánus szimbólumok és a lakoffiánus metaforák integrálására tett kísérletével. Ráadásul nem egyszerűen nyelvészeti munkáról vagy valamiféle izgalmas szómágiáról van szó: a kimondott, a kimondható és a kimondhatatlan analízisétől indult maga Freud is, a szavak ereje felől közelít az analitikus filozófia, a gondolkodás és nyelv viszonya pedig központi kérdése a kognitív tudománynak.

Szabó Réka a kognitív nyelvészet radikális episztemológiáját, a testesültséget (*embodiment*), illetve annak egy központi elemét, a konceptuális metaforát, és a jungi pszichoa-

nalízis szimbólum fogalmát igyekszik közös rendszerbe foglalni. Számos pszicholingvista és kognitív tudós számára már a metafora is túl magas szintű nyelvi konstrukció ahhoz, hogy jól kutatható legyen, legalábbis amíg a nyelv alapvető építőköveinek és mechanizmusainak megbízható leírását meg nem tudjuk adni, a szimbólumok mint reprezentációs egységek azonban végképp a megismerés határán túlra száműzettek. Ezért is nagy vállalkozás e rendkívül elvont és magas szintű metastruktúrák vizsgálata – és a szerző ennek megfelelő alapossgal járja körül őket.

A kognitív metafora elmélet (George Lakoff és Mark Johnson, illetve magyarul Kövecses Zoltán és Benczes Réka munkái) szerint az olyan hétköznapi kifejezések is valójában metaforikusak, mint „ragyogó ötlet” vagy „lapos előadás”, tehát a metafora nem a költészet vagy a retorika kitüntetett eszköze, hanem mindennapi jelenség. Mindennapi-ságát pedig annak köszönheti a feltételezés szerint, hogy gondolkodásunk alapvető mechanizmusáról van szó: az absztrakt gondolatokat metaforikus leképezések révén értjük meg. Például egy olyan elvont fogalom, mint amilyen a *tudás*, konkrét, perceptuális tapasztal-

talatok révén nyer struktúrát – és tartalmat – mint például a *látás*. A *tudás látás* fogalmi metafora olyan nyelvi megnyilvánulásokban érhető tetten, mint a „nem látja át a problémát”, „nagyon homályos, amit mondasz” vagy „a nyomozók sötétben tapogatóznak”. Szabó Réka központi tézise, hogy a fogalmi metaforák a jungiánus szimbólumok köré csoportosíthatók; érvelése szerint egyúttal ennek a tükröképe is igaz, vagyis a szimbólumok által kiváltott asszociációk metaforikus kifejezések formájában jutnak el hozzánk.

Fontos megjegyezni: a szerző *szimbólum* alatt kifejezetten Carl Gustav Jung szimbólumait érti, vagyis nem egészen a tünetek vagy álmok szimbolikus (freudi) értelmezését, hanem a jungi kollektív vagy egyéni tudattalantól felmerülő tartalmakat, illetve azok egyetemes szimbólumokként történő azonosítását (például egy fa mint az élet fája, vagy a tűz, a víz, a föld, a levegő mint szimbólum stb.). E felfogás szerint a szimbólum sosem ragadható meg pontosan, kicsit olyan, mint egy festmény: adhatunk részletes leírást róla, készíthetünk vázlatokat, fényképet vagy másolatot, az eredmény sosem pont az lesz, mint az eredeti. Mégis, amit el tudunk mondani róla, képszerű lesz, és épp a szimbólum e képi jellege válik a metafora forrástartományává (tudatos, perceptuális alapjává); céltartománya pedig a szimbólum rejtett jelentése, vagyis a tudattalan tartalom. A szimbólumokat azonban legfeljebb végtelenül megközelíthetjük, elérni sosem érhetjük el: egy-egy metafora a szimbólum teljes mondanivalójának csak kis részét adhatja vissza, sőt, az összes metafora felsorolásával sem kapunk teljes leírást, mély tartalmának mindig csak perifériájához férünk hozzá. A könyv érdekessége, hogy több terápiás helyzet elemzésén keresztül igyekszik kimutatni, ahogy tudattalan, szimbolikus

tartalmak valóban metaforikus kifejezések révén „jönnek a felszínre” az ülések során – s lényegében ez adja a könyv velejét.

A szerző a kognitív nyelvészeti gondolati struktúrák és a metafora, a szimbólum jungiánus és egyéb felfogásainak átfogó ismertetését követően rendkívül finom elemzést adja annak a folyamatnak, ahogy a pszichoterápiás helyzetben bizonyos lelki működések képekké alakulnak, és ahogy a képes-képletes jelentés megszületik: ahogy egy tudattalan tartalom szimbólum formájában a felszín felé közelít, aminek tudatosuló vonatkozásai képi tartalmakká alakulva metaforikus leképezéseket inspirálnak, melyek végül metaforikus nyelvi kifejezésekben verbalizálódnak, és kerülnek be a terápia terébe. A mű nagy érdeme, hogy mindkét oldaláról megvizsgálja az érmét: egyrészt a jungi mélylélektan szövegéből, ahogy belső képeinket metaforikus szavakba öntjük, hogy megértsük a pszichikus-emocionális folyamatokat, másrészt a kognitív nyelvészet felől, ahogy a nyelvi kifejezéseket perceptuális képekre vezetjük vissza, hogy megértsük az elmét. Rendkívül tanulságos, ahogy a pszichológusok számára oly átjárhatatlannak tűnő megismerési szakadék elme és psziché között milyen lehelet finom, mégis szisztematikus nyelvi átkötéseket kap.

A szerző szinte észrevétlenül (és talán nem is egészen szándékosan) azonban mindkét gondolatrendszer határait feszegeti. Először is, a metaforaelmélet egyik alapvetése, hogy a metaforákat perceptuális élmények motíválják, és e szenzomotoros tapasztalatok teszik őket univerzálissá. Például a 'düh' a világ majd minden táján valamilyen 'forró folyadék', így „előnt” vagy „fortyog”, ami könnyen összefüggésbe hozható a harag során megemelkedő vérnyomással; amiben a kultúrák eltérnek, az, hogy honnan is jön, a fejből, a hasból, a szív-

ből stb. Amikor azonban Szabó azt javasolja, hogy a metaforákat szimbólumok motiválják, átlép a tudattalan világába – amibe persze beleférnek testi-fizikai élményei, de a közvetlen tapasztalás világából a fantázia és az érzellem birodalmába érkezünk. Ezek szerint sok más „lángoló” metaforával együtt a dühöt is valójában a szenvedély szimbóluma, a *tűz* motiválja, s ha fenn is tartjuk, hogy ez végtére testi érzetekkel van összefüggésben, felmerül a kérdés, hogy mennyire fizikai percepció a fantázia? Vajon testi élmény-e a képzelet – a sárkány és a szifnx? Nem vitás, hogy az érzetek nagy hatással vannak a kognícióra, de eléggé másként fest a dolog, ha a metaforákat szimbólumok motiválják – amiket pedig érzetek –, nem pedig érzetek.

Egyúttal a metaforák is felkavarják a jungi gondolatvilágot. Valóban szükséges-e (kollektív, tudattalan) szimbólumokat feltételeznünk a metaforákat motiváló kép(zet)ek mögött? Ha a szimbólum több mint kép, nem lehet, hogy ez a többlet maga az emocionális jelentés vagy inkább *jelentőség*? Ha pedig annál sematikusabb (vagyis annál kevésbé képszerű), minél mélyebbről jön, van-e egyáltalán bármi a legmélyén – egy érzelmen túl? Archetipikus vagy kollektív? A kérdés kulcsa a pszichoanalízis mint nyelvelemzés paradoxona: felfedezésről vagy feltalálásról van-e vajon szó? Az ismertett terápiai álom- és életútelelmzések jól illusztrálják, mennyire konstruktív és kétirányú jelentésadási folyamatok zajlanak egy pszichoterápia során. Ha tetszik, ki lehet lyukadni szimbólumokhoz is, ám a forrás- és céltartományok, úgy tűnik, könnyen átfolyhatnak egymásba (az életút mint műalkotás a forrástartomány feltérképezését, az alkotás mint egyéni szimbólum értelmezése a céltartomány megkeresését igényli). Egyáltalán nem elhanyagolható mozzanat,

hogy a lelki dinamikák rekonstruálása során eleve rendelkezésre állnak olyan kulturális kódok, nevezhetjük őket szimbólumoknak, amelyek aztán a szemlélő számára is „szimbolikusan” visszaolvashatók. Mindazonáltal a metaforák csak aláhúzzák, milyen fontos szerepet játszanak a képek és a képzetek az érzelmek verbális kifejezésében. A pszichoanalízis jelentésadási folyamatai valóban könnyen válnak szimbolikus értelmezésekké, valami valami mást jelenít meg, valami valami más helyett áll, de hogy ezek határozott ösképek lennének, vagy, hogy ezeknek mi a pontos köre, nagy kérdés. Másként fogalmazva: nem lehet, hogy szimbólum mindaz, ami mélyebb jelentéssel – és érzelmi jelentőséggel – bír? Ahogy a szerző is megjegyzi egy ponton: még egyes szavak is hordozhatnak szimbolikus jelentéstartalmat. Igen szórakoztatóan elemzi például, milyen szimbolikus jelentéseket kaphat a tűz, a föld, a víz, a levegő, vagy hogyan jelenik meg az epe és a máj szimbolikus képként a magyar irodalom és költészet elmúlt pár száz évének metaforáiban, ami nem hagy kétséget eleink kimagasló görög–latin felkészültsége felől, de ahogy Hippokratész személyiségana egyre kevésbé része az általános műveltségnek, nem csak ott merül-e fel mélyebb jelentés, ahol azt valaki megtalálja – vagy megalkotja?

Függetlenül a metaforák perceptuális gyökerének és a tudattalan szimbolikus jellegének pszichológiai realitásától (aminek megállapítása végső soron empirikus kérdés és a pszichológusok feladata), Szabó Réka kimagasló alaposággal mutatja ki, hogy a metaforikus kifejezések képletes jellegük alapján jól elrendezhetőek jungi szimbólumok körül. E reprezentációs réteg tanulmányozása magával ragadó, ha a tudattalan mélységeiben, ha a szellem magaslatain lakozik, és a könyv

rendkívül szórakoztató olvasmány, nem csupán nyelvészek és pszichológusok, de minden, a humaniorák iránt érdeklődő, a nyelv játékoságára és mély összefüggéseire kíváncsi olvasó számára. A szerző többször említi, hogy hely hiányában nem áll módjában kifejteni bizonyos gondolatait, úgyhogy remélhetőleg nemsokára ismét egy hasonlóan színes, nyelv-

vileg gazdag és mélyen szántó könyvvel jelentkeznek. (Szabó Réka: *Metaforák és szimbólumok*, C. G. Jung szimbólumértelmezésének és a fogalmi metaforák elméletének összevetése. Budapest: Oriold és Társai, 2015, 232 p.)

Forgács Bálint

posztdoktori ösztöndíjas

Université Paris Descartes, Franciaország

„Fővárosi utcák és terek – a településmorfológia szemüvegén keresztül”

A településföldrajz mintegy száz esztendeje vizsgálja a települések belső szerkezetét. Amíg a második világháború előtti időszakban inkább a morfológiai szempontok voltak a mérvadóak, addig 1945 után már a funkcionális vizsgálatok kerültek előtérbe. A falvak és városok belső felépítésének elemzése ugyan évtizedeken át kissé háttérbe szorult más kutatási szempontokkal szemben, kontinuitása végig fennmaradt, létrehozva és kikristályosítva a településföldrajzban belül a településmorfológiai irányvonalat. A településmorfológia egyaránt foglalkozik a települések különböző beépítési formáinak, illetve funkcionális szerkezeteinek leírásával, tipizálásával. A településmorfológiai kutatások két fő pillérre támaszkodnak: egyrészt hiteles történeti adatokra, másrészt pedig a szintén nélkülözhetetlen empirikus vizsgálatokra. A 2015 tavaszán a szombathelyi településföldrajzi iskolát képviselő Csapó Tamás és Lenner Tibor tollából megszületett *Budapest településmorfológiája* című könyv e kritériumoknak tökéletesen megfelel. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy módszereiben klasszikus, ugyanakkor az adatok, információk feldolgozásában, a káptott eredmények megjelenítésében a modern

térinformatikai alkalmazásokat felhasználó, komplex szemléletű műről van szó, amely egyedülálló a maga nemében. Egyedülálló, hiszen a vizsgált terület egy metropolisz, ahol a beépítési típusoknak, városszerkezeti változásoknak feltérképezése, nyomon követése és tipizálása mindeddig váratott magára, s egyedülálló a mindezen feladatok elvégzéséhez szükséges hatalmas kvantitatív és terepi munka is. Ahogy a szerzők maguk is megfogalmazzák a kötet előszavában: „bejártuk a főváros összes utcáját, terét, beépített és beépítetlen területét, ahol felmértük a beépítés milyenségét, típusát, az épületek és területek funkcionális hasznosítását”.

A könyv négy nagy fejezetre tagolódik. Az első Budapest történeti földrajzát taglalja. A város térbeli növekedési jellegzetességeire is hatást gyakorló természeti adottságok, azaz helyzeti energiák – úgymint eltérő arculatú és domborzatú nagytájak találkozása, a Duna mint folyami jellegű vásárvonal, az országon belüli centrális fekvés –, valamint helyi energiák – domborzati viszonyok, vizek, építő- és díszítőanyagok alkalmas kőzetek stb. – nagymértékben segítették a városossá, később pedig fővárossá válás folyamatát. A Duna két partján fekvő Pest és Buda területe ugyanakkor a társadalmi fejlődés különbözősége mellett e helyzeti és helyi energiák miatt is eltérő ütemben és mértékben fejlődött. A 20. század közepén a pesti oldal területén már három-